

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/ Issue 6 (Aralık/December 2021), s. 285-297.
Geliş Tarihi-Received: 15.11.2021
Kabul Tarihi-Accepted: 02.12.2021
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1023944

Türk Halk Masallarında İmtihan Motifi*

Test Motif in Turkish Folk Tales

Derya ÖZCAN**
Şadiye ERDİK***

Öz

Tarihin çok eski çağlarından bu yana sözlü gelenek içerisinde gelişip zenginleşerek günümüze ulaşan masallar, hem milli hem de evrensel öğeler taşıyan önemli anlatılardır. Topluların yaşantısından ve kültüründen izler barındıran masallar, bu izleri en küçük parçası olan motifler aracılığıyla bizlere anlatır. Motifler gelenekte sürekli varoluş gücüne sahip unsurlardır. Görülmemiş ve çarpıcı özelliklere sahip olan motifler, anlatının iletmek istediği mesaj hakkında önemli ipuçları verir. Masallarda karşımıza çıkan ana motiflerden biri de imtihan motifidir. İmtihan motifi karmaşık bir yapıya sahip, zincirleme gelişen olayların bulunduğu masalarda uygulanan motiflerdendir. Bu motif, Türk halk masallarında pek çok şekliyle karşımıza çıkmaktadır. Pertev Naili Boratav'ın *Az Gittik Uz Gittik* ve *Zaman Zaman İçinde* kitaplarındaki toplam yetmiş masalı incelediğimizde çalışmanın asıl konusu olan imtihan motifine anlatılar içinde sıkça rastlanmıştır. Kahramanları insanlar, devler, periler, olağanüstü yaratıklar olan masalarda daha karmaşık bir yapı ve zincirleme ilerleyen olaylar görüldüğü için imtihan motifinin bu masalarda daha çok; hayvan masallarında ise daha az görüldüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Masal, imtihan, motif.

Abstract

Folktale, which have developed and enriched in the oral tradition since the very ancient times of history, are important narratives that have both universal and national traces. Tales, which contain traces of the life and culture of societies, tell us these traces through motifs, which are the smallest part. Motifs are elements that have the power of continuous existence in tradition. The motifs, which have unprecedented and striking features, give important clues about the message that the narrative wants to convey. One of the main motifs we encounter in fairy tales is the test motif. The test motif is one of the motifs applied in tales with a complex structure and chain events. This motif appears in many forms in Turkish folk tales. When we examine a total of seventy tales in Pertev Naili Boratav's books, *Az Gittik Uz Gittik* and *Zaman Zaman İçinde*, the main subject of the study, the test motif, is frequently encountered in the narratives. Since a more complex structure and chained events are seen in tales whose heroes are humans, giants, fairies, and extraordinary creatures, it has been determined that the test motif is seen more in these tales and less frequently in animal tales

* Bu makale Şadiye Erdik tarafından, Derya Özcan danışmanlığında hazırlanan "Türk Halk Masallarında İmtihan Motifi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Uşak/Türkiye, e-posta: derya.ozcan@usak.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5601-2199>.

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Uşak/Türkiye, e-posta: sadiye.erdik@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9687-9707>.

Keywords: Folktales, test, motif.

Giriş

Masallar değişime uğrayarak ve zenginleşerek günümüze kadar varlıklarını taşıma gücüne sahip olan anlatılardır. Ortaya çıktığı toplumdaki izler taşımış ve bunu diğer nesillere, toplumlara aktarmada başarılı olmuştur. Evrensel anlatılar olarak nitelendirilmelerinin yanı sıra masalların farklı varyantlarına rastladığımızda bu durum karşımıza açıkça çıkar. Özellikle milletlerin sözlü kültürlerinin içerisinde önemli bir yere sahip olan masallar toplumların bilinçdışının yansıması olarak kabul edilebilirler.

Masallar, tarihin çok eski dönemlerinden itibaren sözlü gelenek içerisinde günümüze kadar ulaşmıştır. Bugüne değin üzerinde pek çok çalışma yapılmış olan bu türün örnekleri bazı araştırmacılara göre tamamen olağanüstü ve hayatla hiçbir bağı olmayan anlatılar olsa da bazılarının göre ise olağanüstülüklerle birlikte hayatla bir ilişkisi olan anlatılar olarak düşünülmüştür. Pertev Naili Boratav masalı “nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlarından ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak gayesi olmayan kısa bir anlatı” (Boratav, 1978, s. 80) şeklinde tanımlarken; Stith Thompson olayları gerçek dışı bir dünyada geçen, belirli karakterleri olmayan ancak şaşırtıcı olayların geçtiği belirli uzunluğa sahip motif ve epizotlarla kurulu edebî bir şekil olarak tarif eder (Arslan, 2008, s. 3). Alptekin ise masalı, nesirle söylenmiş, dinleyicileri inandırma gayesi olmayan, hayal ürünü bir tür olarak tanımlamaktadır (Alptekin, 2002, s. XI). Esmâ Şimşek bu tanımlardan farklı olarak masalı “genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân, şahıs kadrosu içerisinde, yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür.” (Şimşek, 2001, s. 3) şeklinde tanımlar. Umay Günay’a göre ise masal “asırların birikmiş irfanını ve belirli bir hayat düzenini yaşamak zorunda olduklarımızla yaşamak istediklerimizi bir arada kendisine has bir atmosfer ve üslupla kendi mantık silsilesi içinde geleneksel motiflerle anlatan türdür.” (Günay, 1992, s. 321) Görüldüğü gibi masalın diğer özelliklerinin yanı sıra hayal ürünü oluşu ve olağanüstülüğüne vurgu masalı tanımlayan araştırmacıların vurguladıkları ortak noktalardandır.

Bir nevi kültür taşıyıcılığı işlevine sahip olan masalların Türk kültürü içerisindeki yeri çok önemlidir. Tarih boyunca geniş bir coğrafyada yaşayan Türkler, zengin bir kültürel yapıya sahiptir. Bu kültürel yapıyı taşıyan masalların tüm toplumlar için olduğu gibi Türk toplumu ve kültürü için de sayılamayacak kadar çok işlevi vardır. Kültürü gelecek kuşaklara taşıma, toplumun geçmişini anlama ve bu geçmişi göz önünde bulundurarak ilerleme, geçmişten söz ettiği gibi geleceği öngörme konusunda insanlığa ilham olma, insanlığın ortak değerlerinin yaşatılması masalların işlevlerinden birkaçıdır. Bu konuda Muhsine Helimoğlu Yavuz masalları ve işlevlerini “masallar ve iletileri tüm bir halkın yaşam deneyimlerinden, yaşam macerasından damıtılmış, geçmişi değerlendiren, güne ışık tutan, geleceği yönlendiren altın damlalarıdır” şeklinde anlatır. (Yavuz, 2009, s. 503) Ayrıca masalların eğitimsel işlevlerini, dinleyiciye-okuyucuya vermek istedikleri iletiler aracılığıyla gerçekleştirdiklerini belirten Yavuz’a göre bu iletiler beş ana başlıkta toplanabilir: Etik iletiler, psikolojik iletiler, sosyolojik iletiler, ekonomik iletiler ve öteki iletiler (Yavuz, 2009, s. 49). Türk kültür ve medeniyetini yansıması, milli unsurları içermesi, yapısı ve motifleri ile Türk kültürüne bir ayna niteliğinde olan Türk masalları da toplumsal gelişimi destekleyen toplumun eğitim araçlarından biri haline gelmiştir.

Masalların en küçük parçası motif olarak kabul edilir. Motifler anlatı içerisindeki toplumu ve toplumun yaşadığı olayları, mücadeleleri, engelleri, kahramanları, onların

karakterlerini, karşılaştıkları her türlü şeyi anlamamızda bize önemli ipuçları verir. Motiflerin masalın vermek istediği mesajın anlatılmasında önemli bir rolü vardır. Stith Thompson'a göre motif; bir masaldaki en küçük unsur olup, bu unsur gelenekte sürekli bir varoluş gücüne sahiptir. Bir unsurun motif olabilmesi için görülmemiş ve çarpıcı bir özelliğe sahip olması gerekmektedir (Ekici, 2014, s. 75). Saim Sakaoglu da *Masal Araştırmaları* çalışmasında Stith Thompson'un tanımına sadık kalarak motifi açıklar (Sakaoglu, 1999, s. 75). Bilge Seyidoğlu *Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar* adlı doktora çalışmasında motif kavramı için "Hikâyenin parçalanamayan en küçük parçasıdır. Thompson'a göre de, masalın gelenekte ısrar edici gücüne sahip en küçük unsurdur." (Seyidoğlu, 1975, s. 83) bilgilerini verir. Motif kavramı üzerinde yabancı araştırmacılardan birkaçı bazı noktalarda birbirlerine ters düşmüş olsalar da genel olarak araştırmacıların Stith Thompson'un motif tanımını kabul ettiği görülür. Öyleyse; anlatıların en küçük parçası olması, hem evrensel hem milli değerleri içermesi ve bunları geleceğe taşıması motifin ana özelliklerini oluşturur.

Stith Thompson motif üzerine 6 ciltlik *Motif Index of Folk-Literature* isimli kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Halkbilimi alanı için çok önemli bir kaynak olan bu eser hakkında Alan Dundes, altı ciltlik halk edebiyatı motif indeksi için öncelikle söylenmesi gereken şeyin, profesyonel folklorcuların analizlerine yardım eden kaynakların en değerlilerinden biri olduğunu (Dundes, 1999, s. 133) vurgulamaktadır.

Bu makalede Pertev Naili Boratav'ın *Zaman Zaman İçinde* (Boratav, 2021) ve *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) kitaplarındaki masalları içerisinde tespit edilen imtihan motifleri, Stith Thompson'un *Motif Index of Folk-Literature* çalışması referans alınarak Tarihi-Coğrafi Fin yöntemiyle incelenecektir. Stith Thompson imtihan motifini "H" maddesinde "İmtihanlar" adı altında ele almıştır. İmtihan motifleri sekiz ana başlık halinde verilmiştir: 1. Tanıma İmtihanları, 2. Doğruluk İmtihanları, 3. Evlenme İmtihanları, 4. Zekâ İmtihanları, 5. Cesaret İsteyen İşlerle İlgili İmtihanlar: Vazife, 6. Vazifelerin Özelliği, 7. Kahramanlık İmtihanları: Araştırma, 8. Diğer İmtihanlar ana başlıkları ile verilmiştir. Bu ana başlıklar birçok alt başlığı içermektedir.

Sınav; direnme, dayanışma, güç gerektiren, sonuçta bir deney kazandıran zor durum (TDK, 1998, s. 1078) olarak tanımlanan imtihan, masallar içerisinde sıkça rastladığımız çoğunlukla karmaşık bir yapıya sahip olan ve zincirleme bir şekilde ilerleyen motiflerden biridir. Masalarda kahramanlar birçok olay yaşar, engelle karşılaşır ve birçok mücadele içerisine girer. Bu yaşantıların pek çoğunda türlü imtihanlara tabi tutulurlar. Masallar dinleyiciyi ya da okuyucuyu masalın sonunda bir doğruyla buluşturmak ister. Bu doğruya ulaşılması için masal kahramanlarının aklını, bedenini, gücünü kullanarak, sabır, azim, dürüstlük, çalışkanlık gibi özelliklerini göstererek yaşantılar geçirmesi gerekir. Bu yaşantılar da genel olarak imtihanlar üzerinden geçirilir. Türk masallarında kahramanlar genel olarak akıl ve hünerlerini göstererek mutluluğa erişirler. Bu yüzden Türk masallarında imtihan motiflerine sıkça rastlanmaktadır.

Pertev Naili Boratav'ın *Zaman Zaman İçinde* (Boratav, 2021) ve *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) kitaplarındaki sunulan masalları incelediğimizde kahramanların Pek çok farklı imtihan modeliyle karşılaştığını görmekteyiz. Bu imtihanların, hayvan masallarında nispeten sınırlı olduğu ve belli bazı konulara odaklandığı görülmekle birlikte kahramanları insanlar, devler, periler, olağanüstü yaratıklar olan masalarda imtihanların daha da çeşitlendiği ifade edilebilir.

Az Gittik Uz Gittik (Boratav, 2010) adlı kitabında derlenen masalların içerisindeki on bir hayvan masalının genelinde tanıma imtihanlarına, karakter imtihanlarına, cesaret isteyen işlerle ilgili imtihanlara rastlanmıştır. Masalların tamamında görülmesi de evlilikle ilgili imtihanlar da bulunmaktadır. Kahramanları hayvanlar olan masalarda

genel olarak hayvanlar birbiriyle olan dostluğu ve sadakati üzerinden imtihan edilmektedir. Bunun dışında dürüstlük, doğruluk, tanıma imtihanları da karşımıza çıkmaktadır. Ayşe, Fatma Kuzular (Boratav, 2010, s. 32-34) adlı masalda kurdu annesi sanan kuzuların kurda yem olması tanıma imtihanlarından biriyle karşımıza çıkar. Ayı ile Tilki (Boratav, 2010, s. 35-37) masalında imtihan ayı ve tilkinin dostluğu üzerinden gerçekleşir. Yarım-Horoz (Boratav, 2010, s. 25-28), Koca Nine ile Tilki (Boratav, 2010, s. 29-31), Kuyruğu Zilli Tilki (Boratav, 2010, s. 43-45) adlı masalarda ise cesaret isteyen işlerle ilgili imtihanlara rastlanmaktadır.

Kahramanları insanlar, devler, periler, olağanüstü yaratıklar olan masalarda daha karmaşık bir yapı ve zincirleme, iç içe geçmiş halkalar halinde ilerleyen olaylar yaşanmaktadır. Bu yüzden imtihan motifi bu masalarda birçok türü ile karşımıza çıkar.

Stith Thompson'un *Motif Index of Folk-Literature* çalışmasında yer verdiği sekiz imtihan çeşidinden birincisi tanıma imtihanıdır.

1. Tanıma İmtihanları

Masalarda sık rastlanan imtihanlardan biri tanıma imtihanıdır. Tanıma kavramı, masalarda kahramanların daha önce gördüğü, bildiği veya karşılaştığı bir kimseyi ya da şeyi hatırlaması şeklinde görülür. 'Kimlik imtihanları', 'genel bilgiye göre tanıma', 'benzeterek tanıma', 'kişisel özelliklere göre tanıma', 'fiziki özelliklerden veya vücut işaretlerinden tanıma', 'işaretle tanıma', 'süs eşyası ile tanıma', 'bölünmüş işaret parçalarını birleştirerek tanıma', 'kumaş veya elbiseden tanıma', 'işaretten tanıma', 'tanımanın şartları' tanıma imtihanının alt başlıklarıdır. Tanıma imtihanları tüm masal türlerinde karşımıza çıkabilir. Çan-Kuşu Çor-Kuşu (Boratav, 2010, s. 105-15), masalında tanıma imtihanı başlığı altındaki alt başlıklardan biri olan hayat hikâyesini anlatarak tanıma imtihanına rastlarız. Masalda padişah çocuklarının olmadığından bahsedip hayat hikâyesini anlatınca arap, oğlanla kızın padişahın çocukları olduğunu anlar ve padişaha olanı biteni anlatır. *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) kitabında bulunan Üşengeç (Boratav, 2010, s. 151-55) masalında ve *Zaman Zaman İçinde* (Boratav, 2021) kitabındaki Sabır Taşı (Boratav, 2021, s. 198-202) adlı masalda da bu imtihan motifine rastlarız. Genellikle Türk masallarında karşımıza çıkan tanıma başlığı altında ele alınan motiflerden biri şiirle tanıma motifidir. Stith Thompson'un tanıma imtihanları ana başlığı altında bulunan alt başlıklar içerisinde şiirle tanıma imtihanı yer almamaktadır. Bu yüzden bulunan bu motifler, başlarına "T" harfi yazılarak belirtilmektedir. *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) adlı kitaptaki İlik Sultan (Boratav, 2010, s. 186) adlı masalda şiirle tanıma imtihanıyla karşılaşırız. Masalda kız tabutun başına gider bir şiir okur, şehzade kızı tanır. *Zaman Zaman İçinde* (Boratav, 2021) kitabındaki Bacı Bacı Can Bacı (Boratav, 2021, s. 103-108) adlı masalda da şiirle tanıma imtihanı vardır. Masalda balığın karnındaki kızın okuduğu şiiri duyan şehzade onu tanır ve kurtarır.

Masalarda karşımıza çıkan bir diğer tanıma imtihanları motifi de fiziki özelliklerinden veya vücut işaretlerinden tanıma imtihanıdır. *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) adlı kitaptaki Dev-Baba (Boratav, 2010, s. 57-65) masalında kız, misafir olan dervişin babası olduğunu dervişin yüzüne dikkatlice bakınca anlar. Bu motife *Zaman Zaman İçinde* (Boratav, 2021) adlı kitaptaki Ahu Melek (Boratav, 2021, s. 160-69), Sitti Hatun (Boratav, 2021, s. 179) ve Oduncunun Kızı (Boratav, 2010, s. 191-97) adlı masalarda da rastlamaktayız. Yine bu motifin bir alt başlığı olan ses vasıtasıyla tanıma imtihanına *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) adlı kitaptaki Telli Top (Boratav, 2010, s. 168-71) masalında rastlarız. Masalda kervan yolcularının kuyuya salladığı kabağın içine girip saklanan kız, kervancıların konakladığı kahvede ses çıkarınca kahvede bulunan lala kızı sesinden tanır.

Zaman Zaman İçinde (Boratav, 2021) adlı kitapta bulunan Fesliğenci Kız (Boratav, 2021, s. 128-135) masalında süs eşyası ile tanıma, mücevher ile tanıma, bez veya giysi ile tanıma motiflerinin üçüne de rastlarız. Süs eşyası ile tanıma motifi başlığı altında yer alan yüzük vasıtasıyla tanıma imtihanı motifi de masalarda karşımıza çıkan imtihan motiflerinden biridir. *Cazı-Kız* (Boratav, 2010, s. 103-104) adlı masalda kız, kardeşini, kardeşinin parmağındaki yüzük sayesinde tanımıştır. *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) *Çember-Tiyar* (Boratav, 2010, s. 127-32) *Ütelek* (Boratav, 2010, s. 172-77), *Allah Kerim Padişahın Oğlu Erim* (Boratav, 2010, s. 228-30) masallarında da yüzük vasıtasıyla tanıma imtihanı karşımıza çıkar.

Tanımanın şartları ana başlığı altında yer alan tesadüfî karşılaşma yoluyla tanıma imtihanı da karşılaşılan motiflerden biridir. *Zaman Zaman İçinde* (Boratav, 2021) kitabında bulunan *Yatalak Mehmet* (Boratav, 2021, s. 136-44) masalında tesadüfen evlerine misafir olarak dervişi görünce tanır, babası olduğunu anlar. *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) adlı kitaptaki *Dev-Baba* (Boratav, 2010, s. 57-65) masalında tesadüfî karşılaşma yoluyla tanıma motifi karşımıza çıkar. Masalda derviş kılığına girip gezen padişah, tesadüfen kızının yaşadığı saraya konuk olur.

2. Doğruluk İmtihanları

İmtihan motiflerinin ikinci ana başlığı doğruluk imtihanlarıdır. Alt başlıkları, 'suçluluk ve masumluk', 'karakter veya dayanıklılık imtihanları', 'doğrulukla ilgili diğer imtihanlar' olarak belirlenmiştir. Doğruluk, doğru ve dürüst olma, doğru olan yakışır şekilde davranma durumudur. Doğruluk, hayvan masallarında da, kahramanı insanlar, devler, periler, olağanüstü yaratıklar olan masalarda da karşımıza çıkan imtihan motiflerindedir. Masalarda genel olarak kahramanın geçmesi gereken engeller, vermesi gereken mücadeleler, başarması gereken görevler vardır. Kahramanın geçirdiği tüm bu süreçlerde doğruluk imtihanlarına rastlanmaktadır. *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) adlı kitaptaki *Telli Top* (Boratav, 2010, s. 168-71) masalında suçluluk ve masumluk imtihanlarına rastlarız. Yine kitaptaki *Fesatçı Saliha* (Boratav, 2010, s. 223-27) adlı masalda doğruluk imtihanları başlığı altındaki zehirle imtihan motifi bulunmaktadır. Masalda *Fesatçı Saliha*, tüm yalanlarını öğrenen kayınvalidesini tedavi etmek için gelen doktordan kayınvalidesine zehir vererek onu öldürmesini ister. *Culfa Kadın* (Boratav, 2010, s. 279-82) masalında sığırtmaç, kadını karısının deli olduğuna inandırır ve padişahın altınlarını çalmadığını ispatlar.

3. Evlilik İmtihanları

Stith Thompson'un *Motif Index of Folk-Literature* çalışmasındaki üçüncü ana başlık evlilik imtihanlarıdır. Evlenmek, erkekle kadının yaşadıkları toplumun yasalarına ve kurallarına uygun bir şekilde birleşmesi demektir. Masalarda imtihan olarak sıkça karşımıza çıkan evlilik motifi, kahramanların bir araya gelebilmesi ve evlenebilmesi için birçok şartı yerine getirmesi durumudur. 'Erkekler için evlilik imtihanları', 'gelinlik imtihanları', 'namus imtihanları', 'Sihirli objeler veya tahammül denemesi ile namus imtihanları', 'namus göstergeleri', 'diğer namus belirtileri', 'kadınlar için eşlik imtihanları', 'babalık imtihanları', 'annelik imtihanları', 'diğer evlilik imtihanları' alt başlıklardandır. Evlilik imtihanları masalarda sıkça karşımıza çıkan imtihanlardandır. Hayvan masallarında çok sık karşılaşılmasa da kahramanı insan olan masalarda çokça bulunan bir motiftir. *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) adlı kitaptaki hayvan masalları içerisindeki *Bokböceği* (Boratav, 2010, s. 22-24) masalında erkekler için evlilik imtihanlarına rastlanır. Kitaptaki *Erlere Karısı'na Koca Olmaya Giden Keloğlan* (Boratav, 2010, s. 51-56) masalında erkekler için evlilik imtihanı başlığı altında Türk masallarında

karşılaşılan ve “T” harfi ile belirtilen devin öldürülmesi motifi bulunmaktadır. Bu motif Yeraltı Diyarının Kartalı (Boratav, 2010, s. 96-102) adlı masalda da yer alır.

Dünya Güzeli (Boratav, 2010, s. 66-74) adlı masalda dünya güzeli ile evlenmek isteyen adam kadının evlilik için sunduğu şartları yerine getirmeye çalışır. Kral Padişahının Kızı (Boratav, 2010, s. 81-89) masalında evlilik imtihanları başlığı altındaki olağanüstü objelerin bulunması; Papağan (Boratav, 2010, s. 116-26) adlı masalda diğer aşk imtihanları motifine rastlanır. Masalda kız kendisiyle evlenmek isteyen padişahın oğlundan iç güveysi girmesini, papağanını kesmesini, gerdek gecesi şehzadenin papağının başını kendisinin de yüreğini yiyeceğini kabul etmesini ister. Deli Güçük (Boratav, 2010, s. 133-42) adlı masalda namus imtihanları başlığı altında sihirli objeler veya tahammül denemesiyle namus imtihanına rastlarız. Masalda kız şehzadeye ne kadar yakın davranırsa davranırsın şehzade ona yaklaşmaz ve kız ilk defa ona musallat olmayan bir misafir ile karşılaşır. Eşek Kafası (Boratav, 2010, s. 143-50) masalında kadınlar için evlilik imtihanı motifine rastlanır. Padişahın kızı şehzadenin sırrını saklamaya razı olur. Mehmed Eşkiya (Boratav, 2010, s. 178-85) masalında Türk masallarında rastlanan diğer aşk imtihanları başlığı altında ele alınan kıızıyla evlenmek isteyen şahıstan padişahın istekleri motifine rastlarız. Masalda padişah kıızıyla evlenmek isteyen Mehmed Eşkiya'ya sarayının karşısına saray yaptırmasını ve altın bir köprü kurdurmasını bu şartları yerine getirirse kızını ona vereceğini söyler. İlik-Sultan (Boratav, 2010, s. 186-96) adlı masalda kız kendisi ile evlenmek isteyen padişahın oğlundan, evlerinden konağa sırça köprü yapmasını, köprünün iki tarafını da güllerle donatmasını, bülbüller şakıtmasını ister. Bir altın ibrik, bir pırlantalı nalın hazırlamasını şart koşar. Bu, evlilik imtihanı başlığı altında erkekler için evlilik imtihanları içerisinde yer alır. Balıkçı Güzeli (Boratav, 2010, s. 197-201) masalında ise kız kendisini bırakıp giden kocasını bulur, kocası karısını terk ettiğinden beri konuşmaz olur. Padişah onu dilsiz sanır, ancak kız padişaha onu konuşturacağını söyler, bahse girer. Bu imtihan konuşturmada hüner imtihanı olarak adlandırılır. Bu motif Stith Thompson'un çalışmasında bulunmayan ve Türk masallarında karşımıza çıkan motiflerden biridir. Nardaniye Hanım (Boratav, 2021, s. 114-120) masalında prenses onu iyileştirilecek olan adama verilir. Ben Bir Yeşil Yaprak İdim (Boratav, 2021, s. 121-27) adlı masalda prensesle evlenmek isteyen talipler hüner yarışmasına sokulur. Bir narı tek bir tane düşürmeden yiyebilen adamla prenses ile evlenecektir. Ahu Melek (Boratav, 2021, s. 160-69) adlı masalda evlilik imtihanları başlığı altındaki gelinlik imtihanlarına rastlanır. Hasta olan şehzade memlekette tüm kızların çorba yapmasını ister. Onu iyileştiren çorbayı yapan kişiyle evleneceğini söyler. Ahu Melek de şehzadenin onu tanınması için çorba yapar ve çorbayı ona gönderir.

Evlilik imtihanları başlığı altında olan imtihanlardan biri de annelik ya da babalık imtihanlarıdır. Masallarda anne, baba ya da üvey anne, üvey babaların tabi oldukları birçok imtihan karşımıza çıkar. *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) adlı kitaptaki Kara Tavuk (Boratav, 2010, s. 90-95) masalında şehzadenin annesi hataları yüzünden cellât edilir. Yine bu kitap içerisindeki Papağan (Boratav, 2010, s. 116-26) adlı masalda padişah kibrine yenik düşerek kızının cellât edilmesini ister, masalın sonunda yaptığı hatayı anlar ve pişman olur. Nohut Oğlan (Boratav, 2010, s. 272-76) masalında nohut oğlanların anneleri bütün yemekleri çocukları yediği için kızar, anne ve baba anlaşır ve anne çocukları kızgın bir suya atar, öldürür.

4. Zekâ İmtihanları

Stith Thompson'un *Motif Index of Folk-Literature* çalışmasındaki dördüncü ana başlık zekâ imtihanlarıdır. Zekâ, insanın düşünme, akıl yürütme, algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yetenekleridir. Masallarda kahramanlar yetenekleri üzerinden imtihanlara tabi tutulurlar. 'Zekâ ve kabiliyet imtihanları', 'bilmeceler', 'bilmecelerin sorulması',

'bilmecelerin cevaplandırılması', 'anlaşılmaz cevaplar', 'sembolik anlamlar', 'çözümlemeyen problem: masalın şaşırtıcı sonu', 'mükemmellik ile ilgili bilmeceler', 'mukayese bilmeceleri', 'mesafe bilmeceleri', 'miktar ve ağırlık bilmeceleri', 'sayı bilmeceleri', 'değer bilmeceleri', 'mecazi bilmeceler', 'tanımlama bilmeceleri', 'olağanüstü şartlar üzerine düzenlenen bilmeceler', 'kutsal kitaplar ve efsaneler üzerine düzenlenen bilmeceler', 'diğer bilmeceler' zeka imtihanlarının alt başlıklarıdır. Kahramanlar birçok zorlu durumun içerisinde zekâları sayesinde çıkarlar, birçok vazifeyi akıllarını kullanarak yerine getirirler. Bu yüzden zekâ imtihanlarına pek çok masalda rastlanmaktadır. *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) adlı kitaptaki Altı Kız Babası (Boratav, 2010, s. 159-67) adlı masalda kız zekâ ve kabiliyeti sayesinde Beyoğlu'nu kandırarak altın elmayı hamamda cebinden alır ve kendisine verilen vazifeyi başarıyla tamamlar. İlik Sultan (Boratav, 2010, s. 186-96) masalında zekâ ve kabiliyet imtihanları başlığı altında ele alınan öğrenme imtihanıyla karşılaşırız. Derviş Baba (Boratav, 2010, s. 231-35) masalında çözümlemeyen problem: masalın şaşırtıcı sonu motifine rastlarız. Masalda kadı, çözümlemeyen davayı davacılar için iki tane sarı lira vererek tatlıya bağlar ve kapatır. Bu motif Akıllı Oğlanlar ile Deli Oğlan (Boratav, 2010, s. 283-87) masalında da karşımıza çıkar. Masalda kardeşlerinin başını sürekli derde sokan deli-oğlan karanlıkta kardeşlerinin yanına kaçayım derken merdivenden düşüp ölür. Kaz Yollasam Yolar Mısın? (Boratav, 2010, s. 249-50) adlı masalda kız padişahın sorusuna zekice bir cevap verir. Ayrıca masalda anlaşılma cevaplar motifinde de bulunmaktadır. Masalda kız, padişahın annesi ve babası hakkında sorduğu sorulara zekâsını kullanarak anlaşılması güç cevaplar verir. Anlaşılma cevaplar motifinde *Zaman Zaman İçinde* adlı kitaptaki Fesliğenci Kız (Boratav, 2021, s. 128-35) adlı masalda da rastlanır. Yine aynı kitapta bulunan Ben Bir Yeşil Yaprak İdim... (Boratav, 2021, s. 121-27) masalında bilmeceler motifine karşımıza çıkar. Masalda adam bilmeceleri tahmin eden kızla evlenir motifinde bulunmaktadır. Şehzade sordurduğu soruya doğru cevap veren kızla evlenir. Diğer masallardan farklı olarak karşımıza çıkan alt başlıklardan biri de deneyimle netleştirilen esrarengiz ifadeler motifidir. *Zaman Zaman İçinde* (Boratav, 2021) kitabında bulunan Yatalak Mehmet (Boratav, 2021, s. 136-44) adlı masalda tuz kadar sevmek hikâyesi yer alır. Kız babasına olan sevgisini tuzla karşılaştırır. Masalın sonunda babasına tuzun değerini öğretmiş olur. Kitaptaki diğer bir masal olan Ahu Melek'te ise muayyen sorulara cevap bulma motifine rastlanır. Masalda padişahın sorusuna cevap bulabilmek için müftüye gider, danışır ve ondan bir cevap alır. Sabır Taşı (Boratav, 2021, s. 198-202) masalında sembolik anlamlar motifinde bulunmaktadır. Dev Baba (Boratav, 2010, s. 57-65) masalında alt başlıklardan biri olan rüyaların sembolik yorumlanması motifine rastlarız. Masalda padişahın kızının gördüğü rüyaya kızın, onun öldürülmesi emrini verir, masalın sonunda yaptığına pişman olur.

5. Cesaret İsteyen İşlerle İlgili İmtihanlar: Vazife

Beşinci ana başlık, 'cesaret isteyen işlerle ilgili imtihanlar: vazife' motifidir. Vazife yapılması, yerine getirilmesi gereken iş, davranış demektir. Masallarda kahramanlara verilen vazifeler üzerinden kahraman çeşitli imtihanlara tabi tutulur. 'Zorla verilen vazife', 'öneriye karşılık yapılması gereken vazifelerin tayini', 'vazifelerin tayin edicileri', 'vazife tayini-çeşitli vazifelerin yerine getirilmesi', 'kabiliyet ve akıl yoluyla yerine getirilen vazifeler', 'yardımla yerine getirilen vazifeler', vazife imtihanlarının alt başlıkları olarak belirlenmiştir. Masalların birçoğunda kahramanlara bazı vazifeler verilir ya da kahramanların girdikleri mücadeleler içerisinde aşması gereken engeller, tamamlaması gereken vazifeler vardır. Kahramanlar mutlu sonra kavuşmak için, onlara verilen ya da üstlendikleri vazifeleri başarıyla yerine getirme gayesiyle var güçleri ile mücadele ederler.

Öneriye karşılık yapılması gereken vazifelerin tayini motifinde Eşek Kafası (Boratav, 2010, s. 143-50) masalında karşımıza çıkar. Sultan kocasını bulur. Kocasını onu Kuşlar-

Padişahının kızının zapt ettiğini anlatır. Nasıl kurtulacaklarını düşünür. Sultana bir vazife verir. Masalda yardım ile yerine getirilen vazifeler imtihanı da yer almaktadır. Masalda sultan Keloğlan'ın yardımıyla Keloğlanın kocasını gördüğü yere gider. Kocasını bulur. *Zaman Zaman İçinde* (Boratav, 2021) adlı kitapta bulunan Sitti Hatun (Boratav, 2021, s. 179-90) masalında da bu motife rastlanır. Masalda bir derviş çocuk isteyen bir tüccara çocuk sahibi olabilmesi için bir öneride bulunur.

Kara Tavuk (Boratav, 2010, s. 90-95) masalında vazifelerin tayin edilmesi ve vazifelerin yerine getirilmesi motiflerine rastlanır. Koca Nine ile Tilki (Boratav, 2010, s. 29-31) adlı masalda vazifelerin tayin edicileri motifi bulunur. Tilkinin kuyruğunu istediği nine ondan süt getirmesini ister. Sütü istediği koyun ot ister, ot istediği çayır kızları getirmesini ister, kızlar inci ister, kuyumcu yumurta, tavuklar mısır, son olarak tarla da su ister. Tilki tüm bu görevlerin sonunda dereden suyu alır. *Zaman Zaman İçinde* (Boratav, 2021) kitapta yer alan Ahu Melek (Boratav, 2010, s. 160-69) masalında padişahın kızı saraydan kaçmak için kuyumcuya bir öküz sureti yapması vazifesini verir.

Altı Kız Babası (Boratav, 2010, s. 159-67) masalında kabiliyet veya akıl yoluyla yerine getirilen vazifeler motifi bulunmaktadır. Oğlan ile kız karşılına çıkan köprüden atlarını ilk seferinde geçemezler. Geri dönmeye karar verirler. Kız oğlana bir oyun yapar ve onu atlatır. Döner köprüye atının gözlerini bağlar ve atı karşıya geçirir. Üstlendiği vazifeyi aklını kullanarak başarıyla yerine getirir.

Az Gittik Uz Gittik (Boratav, 2010) adlı kitaptaki Yarım Horoz (Boratav, 2010, s. 25-28) masalında yardımla yerine getirilen vazifeler imtihanına rastlanır. Yarım-Horoz, tilkinin, canavarın ve çayın yardımcılarıyla ağadan alması gereken altınları ve daha fazlasını alarak köyüne geri dönmeyi başarır. Bu motif pek çok masalda karşımıza çıkar. Kuyruğu Zilli Tilki (Boratav, 2010, s. 43-45), Dünya Güzeli (Boratav, 2010, s. 66-74), Çember Tiyar (Boratav, 2010, s. 127-32), Yatalak Mehmet (Boratav, 2021, s. 136-44), Hüsnü Yusuf Şehzade (Boratav, 2021, s. 170-78), Nalinci ile Padişah (Boratav, 2021, s. 209-14), Bostancı Dede (Boratav, 2021, s. 223-33) adlı masalarda da yardımla yerine getirilen vazifeler motifleri bulunmaktadır.

Erlar Karısı'na Koca Olmaya Giden Keloğlan (Boratav, 2010, s. 51-56) masalında yardımcı hayvanlar adamın vazifesini yapar motifiyle karşılaşılır. Masalda Keloğlan, onu öldürmek için peşine düşen Dev-Karısı'ndan kirpi yardımıyla kurtulur. Üşengeç (Boratav, 2010, s. 151-55) adlı masalda da yardımcı hayvanlar adamın vazifesini yapar motifi vardır. Bu motife Tilki ile Çimenci Padişahının Oğlu (Boratav, 2010, s. 267-71) masalında da rastlarız. Masalda Keloğlan, padişahın kızıyla evlenebilmesi için gereken tüm işleri tilki yardımıyla yapar. Bu motif genel olarak Türk masallarında karşılan motiflerdendir.

6. Vazifelerin Özelliği

Thompson'un Motif Index of Folk-Literature adlı çalışmasında imtihan motifinin altıncı ana başlığı 'vazifelerin özelliği' adını taşımaktadır. 'Yerine getirilmesi mümkün olmayan vazifeler', 'tabiatın yasalarına aykırı vazifeler', 'diğer yerine getirilmesi mümkün olmayan vazifeler', 'mantığa aykırı görünen vazifeler', 'olağanüstü sürat gerektiren vazifeler', 'usandırıcı ve can sıkıcı vazifeler', 'insanüstü vazifeler', 'vazife: çalma zorla elde etme veya öldürme', 'çeşitli vazifeler' vazifelerin özelliği ana başlığının alt başlıkları olarak belirlenmiştir. *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) adlı kitaptaki Koca Nine ile Tilki (Boratav, 2010, s. 29-31) masalında usandırıcı ve can sıkıcı vazifeler motifine rastlarız. Masalda tilki, nineden kuyruğunu alabilmek için bir sürü usandırıcı vazifeyi yerine getirmek zorunda kalır.

Yerine getirilmesi mümkün olmayan vazifeler motifine Erler Karısı'na Koca Olmaya Giden Keloğlan (Boratav, 2010, s. 51-56) masalında rastlarız. Keloğlan kendini kanıtlamak için kimsenin yapamayacağı bir vazifeyi üstlenir ve Erler karısına koca olmaya gider. Çember Tiyyar (Boratav, 2010, s. 127-32) adlı masalda Dev anası kızın eline bir kazan verir ve akşama kadar gözyaşıyla doldurmasını ister. Koca bir harar verir, bunu kuş tüyüyle doldur, der. Kız yerine getirilmesi mümkün olmayan vazifeler yükler. Yine aynı masalda mantığa aykırı görünen vazifeler motifine de rastlanır. Dev karısı kızı odayı süpür-süpürme süpür-süpürme diyerek ona mantığa aykırı bir vazife verir. *Zaman Zaman İçinde* (Boratav, 2021) kitabında yer alan Nalinci ile Padişah (Boratav, 2021, s. 209-14) masalında da yerine getirilmesi mümkün olmayan vazifeler motifine rastlanır. Masalda padişah, Mehmet Ağa'dan gözünün gördüğü her yeri öğretecek bir halı, kış mevsiminde bütün saray halkının yiyip bitiremeyeceği bir sepet yaz meyvesi ve yeni doğmuş ancak padişahın karşısında el pençe divan durup padişahla konuşacak bir bebek getirmesini ister. Ütelek (Boratav, 2010, s. 172-77), İlik Sultan (Boratav, 2010, s. 186-96), Culfa Kadın (Boratav, 2010, s. 279-82) adlı masalarda da mantığa aykırı görünen vazifeler motifi bulunmaktadır.

Eşek Kafası (Boratav, 2010, s. 143-50) masalında olağanüstü sürat gerektiren diğer işler ve sihirli kalenin, sarayın yapılması motifleri karşımıza çıkar. Sihirli kalenin, sarayın yapılması motifine Üşengeç (Boratav, 2010, s. 151-55) adlı masalda da rastlanır. Masalda Üşengeç, karısının yalvarıp yakarmaları neticesinde bir gecede duvarları zümrütten, yakuttan bir saray yaptırır. Olağanüstü sürat gerektiren işler motifine Arap Lala (Boratav, 2021, s. 148-54) masalda da rastlanır. Masalda sultan, Lala'ya bir topuz verir. Lala sultanın dediklerini yapar. Bir gecede bütün saray tamir olur, ev dayanır döşenir, kırk siyah kırk beyaz cariye gelir sofralar hazırlar. Sultana iğne dikmedik makas kesmedik bir elbise giydirirler.

Çalma, zorla elde etme veya öldürme vazifesine: *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) kitabında bulunan Dev Baba (Boratav, 2010, s. 57-65), Dünya Güzeli (Boratav, 2010, s. 66-74), Yer altı Diyarının Kartalı (Boratav, 2010, s. 96-102), Altı Kız Babası (Boratav, 2010, s. 159-67), Üselek (Boratav, 2010, s. 262-66) adlı masalarda rastlanmaktadır. *Zaman Zaman İçinde* (Boratav, 2021) kitabında bulunan Ben Bir Yeşil Yaprak İdim... (Boratav, 2021, s. 121-27) adlı masalda çalma vazifesi, kraldan çalma motifiyle karşımıza çıkar. Adama karısını ve onun sadakatini sınamak için karısından saraya gidip bir takım şeyler çalmasını ister.

7. Kahramanlık İmtihanları: Araştırma

Stith Thompson'un *Motif Index of Folk-Literature* çalışmasındaki yedinci ana imtihan başlığı 'kahramanlık imtihanları: araştırma' motifidir. Masalarda kahramanla birini veya bir şeyi bulmak, bir gerçeği ortaya çıkarmak için aramalarda bulunur, çeşitli soruşturmalar yapar. 'Devam eden şartlarda araştırma', 'araştırma', 'öbür dünyada araştırma', 'üst dünyada araştırma', 'alt dünyada araştırma', 'diğer ülkelerde araştırmalar', 'diğer dünyada araştırmalarla ilgili çeşitli motifler', 'tek olanın araştırılması', 'sihirli nesnelere' veya 'hayvanlar için araştırma', 'tehlikeli hayvanlar için araştırma', 'çeşitli araştırmalar' şeklinde alt başlıklar belirlenmiştir. Masalarda kahraman bazen bir gerçeği öğrenmek için bazen kaybolan sevgilisini, eşini ya da kardeşini bulmak için bazen de ona verilen bir vazifeyi yerine getirmek amacıyla araştırma yapmak için yola koyulur. *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) adlı kitapta bulunan Dev Baba (Boratav, 2010, s. 57-65) masalında alt başlıklardan biri olan çok güzel kadınları araştırma motifine rastlanır. Masalda şehzade, sarayın penceresinde gördüğü ve âşık olduğu güzel kızı araştırır. Bu motif Deli Gücük (Boratav, 2010, s. 133-42), Ütelek (Boratav, 2010, s. 172-77), Altın Toplu Sultan (Boratav, 2021, s. 215-22) adlı masalarda da bulunmaktadır.

Dünya Güzeli (Boratav, 2010, s. 66-74) masalında 'araştırma', 'en küçük kardeş araştırmayı tek başına tamamlar', 'atın teşvikiyle araştırma yapma', 'olağanüstü hayvanların araştırılması' motiflerini buluruz. Masalda üç şehzade babalarının gözlerinin ilacını bulmak için yola düşerler, araştırma yaparlar. Vazifeyi tek başına en küçük kardeş yerine getirir. Şehzade araştırmalarını yaptığı sırada ona verilen bir vazife üzerine olağanüstü bir kuşu araştırmaya başlar. Masalda karşımıza çıkan 'atın teşvikiyle araştırma yapma' motifi genel olarak Türk masallarında karşılaşılan bir imtihan motifidir. 'Olağanüstü hayvanın araştırılması' motifine Benli Bahri (Boratav, 2010, s. 75-80) masalında da rastlanır.

Kral-Padişahının Kızı (Boratav, 2010, s. 81-89) masalında araştırma motifinin alt başlıklarından biri olan 'araştırma esnasında yardımların peş peşe gelmesi' motifiyile karşılarız. Masalda şehzade, Kral-Padişahının kızını almak için yola düşer, yolda karşısına çıkan engelleri aşmasında peş peşe yardımlar gelir. Önce ejderhanın elinden bir kızı kurtarır, kızın padişah babası şehzadeye yardım eder. Sonra karşısına ardı ardına dört derviş çıkar ve onların ceviz karşılığında verdikleri eşyalar ile yolda karşılaştığı engelleri aşar. *Zaman Zaman İçinde* adlı kitapta bulunan Altın Toplu Sultan (Boratav, 2021, s. 215-22) masalında da bu motife rastlanır. Şehzade rüyasında gördüğü kızı ararken ilk önce Dev Padişahından sonra Karınca Padişahından son olarak da Bülbül Padişahından yardım alır. Yine bu kitaptaki Bostancı Dede (Boratav, 2021, s. 223-33) masalında da araştırma esnasında yardımların peş peşe gelmesi motifi bulunmaktadır. Bu motif Yer Altı Diyarının Kartalı (Boratav, 2010, s. 96-102) adlı masalda da bulunmaktadır. Masalda küçük şehzadeye indiği kuyudan kurtulmaya çalışırken ona, önce bir kocakarından sonra devden kurtardığı kız ardından kızın babası olan padişah son olarak da olağanüstü kartal yardım eder. Bu masalda olağanüstü kuşun araştırılması motifi ve en küçük kardeş araştırmayı tek başına tamamlar motifleri de bulunmaktadır. Bu iki motifin yer aldığı Çan-Kuşu Çor-Kuşu (Boratav, 2010, s. 105-15) masalında ayrıca kaybolan erkek kardeşi araştırma motifine rastlarız. En küçük kardeş araştırmayı tek başına tamamlar motifi Yedi Kardeşler (Boratav, 2021, s. 109-13) masalında da vardır. Ayrıca masalda kayıp kardeşlerin arayışı imtihanı da bulunmaktadır. Kız doğmadan önce evi terk eden yedi erkek kardeşini aramak için yola çıkar. Kaybolan kişiyi araştırma motifi Çember Tiyar (Boratav, 2010, s. 127-32) masalında kaybolan sevgilinin araştırılması alt başlığı ile karşımıza çıkar. Kız onu bırakıp giden nişanlısı Çember Tiyar'ı bulmak için araştırmaya koyulur. Altı Kız Babası (Boratav, 2010, s. 159-67) adlı masalda kaybolan insanın araştırılması motifi görülür. Balıkçı Güzeli (Boratav, 2010, s. 197-201), Köse Ayak Kaç? (Boratav, 2010, s. 258-261) masallarında kaybolan kocanın araştırılması motifine rastlanır. Eşek Kafası (Boratav, 2010, s. 143-50) masalında da bu motif bulunur. Ayrıca bu masalda sorulan soruların çözülmesi neticesinde zenginlikle mükâfatlandırma motifi de bulunmaktadır. Masalda Keloğlan'ın kayıp şehzadeyi gördüğü yeri anlatması üzerine sultan Keloğlan'a hamamı vererek mükâfatlandırır. Bu motife *Zaman Zaman İçinde* (Boratav, 2021) adlı kitaptaki Hüsnü Yusuf Şehzade (Boratav, 2021, s. 170-78) masalında da rastlarız. Masalda kız, başından geçen olayları anlatan Keloğlan'a sorduğu sorulardan aldığı cevaplarla aradığı delikanlının nerede olduğunu öğrenir ve Keloğlan'a sahip olduğu hamamı vererek onu mükâfatlandırır. Masalda olağanüstü kuşun arayışı motifine de rastlanır.

8. Diğer İmtihanlar

Stith Thompson'un *Motif Index of Folk-Literature* çalışmasındaki son ana imtihan başlığı 'diğer imtihanlar' adı altında ele alınmıştır. 'Korku imtihanları', 'korku imtihanları: korkunç bir yerde durma', 'cinlerle korkusuzca yolculuk', 'hayaletlerle korkusuzca yolculuk', 'korkunun öğrenilmesi', 'dikkat imtihanları', 'mezarda nöbet imtihanı', 'diğer

dikkat imtihanları', 'dikkat imtihanlarında başarı', 'tahammül imtihanları', 'yaşama gücünün denenmesi', 'tahammül yarışması', 'karakter imtihanları' olarak alt başlıklar yer almaktadır. Bu imtihan motiflerinden karakter imtihanları hayvan masallarında da karşımıza sıkça çıkan motiflerdendir. *Az Gittik Uz Gittik* (Boratav, 2010) adlı kitaptaki Ayı ile Tilki (Boratav, 2010, s. 35-37), Yolcu ile Yılan (Boratav, 2010, s. 38-40), Tilki (Boratav, 2010, s. 41-42), Tilki ile Yılan (Boratav, 2010, s. 46-47) masallarında karakter imtihanlarına rastlanır. Ayı ile Tilki, Tilki, Tilki ile Yılan masallarında dostluk imtihanları bulunur.

Kitaptaki Dev Baba (Boratav, 2010, s. 57-65) adlı masalda itaat imtihanları karşımıza çıkar. Masalda kız, rüyasında gördüğü dervişin sözlerine itaat edip rüyasını babasına dosdoğru anlatır. Deli Güçük (Boratav, 2010, s. 133-42) adlı masalda da bu motif bulunmaktadır.

Deli Güçük masalında korku imtihanını alt başlıklarından biri olan 'korkunç bir yerde durma' motifine de rastlarız. Masalda şehzade diri girenin ölü çıktığı hana girer ve geceyi orada geçirir. Ayrıca masalda misafirperverlik imtihanı da vardır. Handaki kız, ilk defa ona musallat olmayan biriyle karşılaştığı için şehzadeyi güzelce ağırlar. İlk defa biri handan boğulmadan çıkar.

Hüsnu Yusuf Şehzade (Boratav, 2021, s. 170-78) masalında yaşama gücünün denenmesi imtihanına rastlanır. Masaldaki kıza samanlıkta bir yer verirler. Kız gece gündüz hizmetçilik yapar, saray halkından türlü eziyetler görür yine de hepsine katlanır.

Üşengeç (Boratav, 2010, s. 151-55) adlı masalda da yaşama gücünün denenmesi imtihanı vardır. Masalda kimden hamile kaldığını bilmeyen sultanı bir odaya kapatırlar, ölmeyecek kadar yiyecek verirler. Yedi sene orada hapis kalır. Ayrıca dürüstlük imtihanına da rastlanır. Bu motif Hızır masalında da karşımıza çıkar. Masalda Hızır'ı bulacağını söyleyen adam padişahın uşağına ölünceye kadar yetecek olan erzakı kırk gün içinde yavaş yavaş alır. Kırk birinci gün ise yalan söylediğini itiraf eder. Bu motife Zengin Hamamı (Boratav, 2010, s. 251-54), Akıllı Oğlanlar ile Deli Oğlanlar (Boratav, 2010, s. 283-87) masallarında da rastlarız.

Altı Kız Babası (Boratav, 2010, s. 159-67) masalında kız olup olmadığını anlama imtihanı vardır. Masalda Beyoğlu, Ali Sağdıç'ın bakışlarından şüphelenir ve onun kız olabileceğini düşünür. Ona âşık olur. Olanı biten annesine anlatır. Ali Sağdıç'ın kız olup olmadığını anlamak için pek çok yola başvururlar. Yatağına gül yaprakları serper, işe yaramaz. Kuyumculara götürür yine anlamaz. Son olarak hamama götürür.

Bacı Bacı Can Bacı (Boratav, 2021, s. 103-08) masalında susuzlukla mücadele imtihanıyla karşılaşırız. Masaldaki oğlan çok susar, ablasının tembihlerini dinlemez, geyiklerin içtiği sudan içer ve geyiğe dönüşür.

Yedi Kardeşler (Boratav, 2021, s. 109-13) masalında sabır imtihanı vardır. Masal kahramanı kız, kaybolan kardeşlerini bulabilmek için annesinin yaptığı eşekle yola çıkar. Eşek dağılır, kız eve döner annesi bir eşek daha verir, eşek yine dağılır. Kız tekrar eve döner annesi kızının ısrarına ve tüm engellere rağmen sabrını yitirmemesini göz ardı edemez bir eşek daha verir kız yola tekrar çıkar. Sitti Hatun (Boratav, 2021, s. 179-90) masalında karakter imtihanlarından sabır imtihanı, sadakat imtihanları, itaat imtihanları karşımıza çıkar. Yine Oduncunun Kızı (Boratav, 2021, s. 191-97), Yıldırım Padişahı (Boratav, 2021, s. 203-08) masalarında itaat imtihanlarını görürüz.

Diğer masallardan farklı olarak mezarda nöbet imtihanı Bostancı Dede (Boratav, 2021, s. 223-33) masalında karşımıza çıkar. Masalda babaları ölen üç şehzade babalarının vasiyeti üzerine sırayla babalarının mezarında nöbet tutarlar.

Sonuç

Stith Thompson'un *Motif Index of Folk-Literature* adlı çalışmasında H maddesinde ele aldığı sekiz ana başlığı bulunan imtihan motifi, ana başlıkları ve alt başlıkları ile Pertev Naili Boratav'ın kitaplarındaki yetmiş masalın çoğunda tespit edilmiştir.

Hayvan masallarında genel olarak karakter imtihanlarıyla karşılaşılırken kahramanları insan olan masalarda tanıma, evlilik, zekâ, cesaret isteyen işlerle ilgili imtihanlar: vazife, vazifelerin özelliği, kahramanlık imtihanları: araştırma ve diğer imtihanlara da rastlanır. Bir padişahın kızıyla ya da oğluyla evlenmek isteyen kahramanların olduğu masalarda genel olarak 'evlilik imtihanları', 'zekâ imtihanları', 'cesaret isteyen işlerle ilgili imtihanlar: vazife', 'kahramanlık imtihanları: araştırma' ve 'diğer imtihanlar'a yer verildiği görülmektedir.

Kaybolan bir insanı arayan kahramanların olduğu masalarda zekâ imtihanları, cesaret isteyen işlerle ilgili imtihanlar: vazife, kahramanlık imtihanları: araştırma ve diğer imtihanların daha çok görüldüğü tespit edilmiştir. Devlerin, olağanüstü hayvanların ve olağanüstü yaratıkların olduğu masalarda genel olarak araştırma imtihanları, cesaret isteyen işlerle ilgili imtihanlar: vazife ve diğer imtihanlar başlıkları altındaki imtihan motiflerine sıklıkla görülür. İncelenen masalarda olağanüstü hayvanlara, devlere az da olsa olağanüstü yaratıklara rastlansa da büyü ve sihirli objeler çok sık görülmemiştir.

Stith Thompson'un çalışmasındaki 8 ana başlık altında verilen imtihan motiflerinden zekâ imtihanları başlığı altında ele alınan mükemmellekle ilgili 'bilmeceler', 'mukayese bilmeceleri', 'mesafe bilmeceleri', 'miktar ve ağırlık bilmeceleri', 'sayı bilmeceleri', 'tanımlama bilmeceleri', 'olağanüstü şartlar üzerine düzenlenen bilmeceler', 'kutsal kitaplar ve efsaneler üzerine düzenlenen bilmeceler' motifleri incelenen yetmiş masalda tespit edilememiştir. Kahramanlık imtihanları: Araştırma başlığı altındaki 'öbür dünyada araştırma', 'üst dünyada araştırma', 'diğer ülkelerde araştırma', 'diğer dünyalarda araştırma'larla ilgili motifler de tespit edilememiştir. Son ana başlık olan diğer imtihanların alt başlıklarından cinlerle korkusuzca yolculuk, hayaletlerle korkusuzca yolculuk, dikkat imtihanları, diğer dikkat imtihanlarında başarı motiflerine de rastlanmamıştır.

Thompson'un çalışmasında yer alan başlıklar arasında bulunmayan ancak incelenen masalarda tespit edilen motifler bulunmaktadır. Bu motifler Thompson'un başlıklarına uygun olarak numaralandırılıp başlarına (T) harfi koyularak gösterilmiştir. Tespit edilen bu motifler, 'tanıma imtihanları' altında numaralandırılan 'şiiirle tanıma', 'diğer canavarların öldürülmesi' motifi altında numaralandırılan 'devin öldürülmesi motifi', 'araştırma imtihanı' başlığı altında numaralandırılan 'atın teşvikiyle araştırma yapma motifi', 'yerine getirilmesi mümkün olmayan vazifeler' başlığı altında numaralandırılan 'padişahın kızıyla evlenebilmek için yapılması gerekenler motifi', 'diğer aşk imtihanları' başlığı altında numaralandırılan 'kızıyla evlenmek isteyen şahıstan padişahın istekleri', 'evlilik imtihanları' başlığı altında numaralandırılan 'konuşturmada hüner imtihanı motifi', 'cesaret isteyen işlerle ilgili imtihanlar: vazife motifi' altında numaralandırılan 'yardımcı hayvanlar adamın vazifesini yapar motifi', 'vazifelerin özelliği' başlığı altında numaralandırılan 'devden nar ve ayva çalma', 'devden ayna çalma' motifleridir. Yetmiş masalın pek çoğunda imtihan motifleri açısından bir zenginlik bulunmaktayken, bu konunun işlenmediği az sayıda masal da yer almaktadır. İncelenen masaların Stith Thompson'un ortaya koyduğu imtihan motiflerinin yanı sıra, Türk kültürünün meydana getirdiği imtihan motifleri açısından da zengin oldukları tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Alptekin, A. B. (2002). *Taşeli Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arslan, M. (2008). *Denizli Yöresinden Derlenmiş Masallar İnceleme-Metin*. Denizli: Zirve Yayınları.
- Boratav, P. N. (2010). *Az Gittik Uz Gittik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boratav, P. N. (2021). *Zaman Zaman İçinde*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boratav, P. N. (1978). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Dundes, A. (1999). Motif İndeks ve Masal Tip İndeksi: Bir Değerlendirme. (Çev.: Tolga Çetinkaya), *Milli Folklor*, 30, 130-135.
- Ekici, M. (2014). Kuramlar ve Yöntemler. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ed: M. Öcal Oğuz, 11. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Günay, U. (1992). Masal. *Türk Dünyası El Kitabı*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, C. 3.
- Sakaoğlu, S. (1999). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (1975). *Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar*. Erzurum: Atatürk Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Şimşek, E. (2001). *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırmaları*. Ankara, C I-II. *Türkçe Sözlük*. (1998). Ankara: TDK Yayınları.
- Thompson, S. (1955-1958). *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*. 6 vols. Bloomington: Indiana University Press
- Yavuz Helimoğlu, M. (2009). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri Mesaj-İndeks*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.